

MÔ HÌNH ĐÀO TẠO NGHỀ DỰA TRÊN Ý TƯỞNG SẢN XUẤT, KINH DOANH CỦA CỘNG ĐỒNG VÀ HỘ GIA ĐÌNH^(*)

PGS.TS. PHAN VĂN NHÂN
Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

1. Mở đầu

Ngày 27 tháng 11 năm 2009, Thủ tướng Chính phủ đã phê duyệt "Đề án dạy nghề cho lao động nông thôn đến năm 2020", theo đó, bình quân mỗi năm sẽ đào tạo nghề cho một triệu lao động nông thôn. Thực hiện đề án, trong thời gian qua đã có nhiều mô hình đào tạo nghề khác nhau như; mô hình đào tạo nghề kết hợp ba nhà; nhà nước, doanh nghiệp và nhà trường, mô hình hợp tác công - tư, mô hình đào tạo nghề lưu động, mô hình đào tạo gắn với sản xuất, kinh doanh...song nhiều mục tiêu của đề án vẫn chưa đạt. Vì vậy, để nâng cao chất lượng và hiệu quả đào tạo nghề cho nông nghiệp và nông thôn, gắn đào tạo nghề với phát triển sản xuất, kinh doanh của mỗi cộng đồng và hộ gia đình, cần nghiên cứu, đề xuất và áp dụng một mô hình đào tạo nghề mới phù hợp. Bài viết này trình bày nội dung, quy trình một mô hình đào tạo nghề dựa trên ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình đã được triển khai áp dụng ở một số nước trên thế giới trong thời gian qua. Những mô hình đào tạo nghề dựa trên ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn đã được nhiều tác giả và các tổ chức quốc tế nghiên cứu, triển khai từ nhiều năm nay, đặc biệt là ở các nước đang phát triển. Các nghiên cứu này tập trung làm rõ những vấn đề sau:

- Lí thuyết về mô hình đào tạo nghề dựa vào ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn (hệ thống các khái niệm có liên quan, những lí thuyết liên quan như lí thuyết hệ thống, lí thuyết cấu trúc, lí thuyết về nhu cầu..).

- Nội dung, cấu trúc mô hình đào tạo nghề dựa vào ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn là gì (các thành tố và mối liên hệ giữa các thành tố của mô hình).

- Cơ chế vận hành mô hình đào tạo nghề dựa vào ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn (ai và nguồn lực nào tham gia vào vận hành mô hình này).

2. Cơ sở lí luận

Lí thuyết và kết quả nghiên cứu đào tạo nghề dựa trên ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn được thể hiện qua những nghiên cứu sau: Community-Based Vocational Training, by Jill Wheeler, IEP Resources, Attainment Company, 2005.

^(*) "Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển Khoa học và Công nghệ quốc gia (NAFOSTED) trong đề tài mã số V12.2-2012.07"

Kết quả nghiên cứu này đã làm rõ những khái niệm cốt lõi như đào tạo nghề dựa trên cộng đồng là gì, thực tiễn triển khai đào tạo nghề dựa trên cộng đồng ở một số nước đang phát triển, nội dung, quy trình đào tạo nghề dựa trên cộng đồng; những tài liệu được quy định và hướng dẫn cụ thể cách sử dụng cũng như những mẫu mô tả chi tiết hệ thống và các bước thực hiện tổ chức đào tạo nghề dựa trên cộng đồng. Ngoài những nghiên cứu về lí thuyết về đào tạo nghề dựa trên ý tưởng sản xuất, kinh doanh, còn có nghiên cứu xây dựng mô hình triển khai vào thực tiễn như: "Mobile Vocational Training Units", SIDA,1993; đã nghiên cứu và đưa ra mô hình "đào tạo nghề lưu động".

Đây là một trong những hình thức đào tạo nghề phù hợp với cộng đồng dân cư ở nông thôn vùng sâu, vùng xa vì đào tạo lưu động là một mô hình đào tạo được tổ chức lưu động tại cộng đồng, nơi người dân có nhu cầu học một nghề nào đó nhưng không có điều kiện và cơ hội đến học tập tại những cơ sở đào tạo. Đào tạo lưu động có những đặc điểm sau: Đưa đào tạo đến với cộng đồng và người học có nhu cầu mà họ không có điều kiện đến học tại những cơ sở đào tạo; Việc đào tạo diễn ra tại cộng đồng; Việc đào tạo diễn ra theo nhu cầu học tập của cộng đồng; Các khoá đào tạo thường diễn ra với thời gian ngắn; Những nghề được đào tạo thường gắn với những tiềm năng và thế mạnh trong phát triển kinh tế của cộng đồng địa phương; Người học không phân biệt giới tính, tuổi tác, dân tộc, trình độ học vấn... Phương pháp đào tạo rất đa dạng trên cơ sở tiếp cận mô hình đào tạo nghề lưu động, là yếu tố đảm bảo cho việc đào tạo nghề cho cộng đồng ở nông thôn vùng xa có kết quả.

Ngoài mô hình đào tạo nghề lưu động, đáp ứng nhu cầu của cộng đồng, một mô hình đào tạo nghề đã được triển khai thành công ở nhiều nước, đó là: Mô hình đào tạo dựa trên cộng đồng hướng tới phát triển sản xuất kinh doanh "Community Base Training for Enterprise Development" (CBTED). Mô hình được tổ chức lao động quốc tế (ILO) phát triển năm 2001 và vận dụng vào việc triển khai một số dự án tại các nước đang phát triển như; Trung Quốc, Philippin, Banglades, Népan... Nội dung của phương pháp luận của CBTED dựa trên nhu cầu phát triển sản xuất kinh doanh của cộng đồng và sự thoả thuận, nhất trí giữa các bên liên quan đến việc thực hiện trong kế hoạch/lĩnh vực đó. Ngoài ra, phương pháp luận được thể hiện qua chính

sách uỷ quyền đại diện cho cộng đồng; tổ chức, kiểm tra, giám sát, tín chấp... chính sách này là một công cụ cung cấp những chỉ dẫn về nhiệm vụ của từng người đại diện cụ thể. Cao hơn nữa, nó phải là một phương tiện quản lý chất lượng. Sơ đồ dưới đây thể hiện những nội dung cơ bản của phương pháp tiếp cận của CBTED. Mô hình này trình bày khung hoạt động theo phương pháp tiếp cận đào tạo nghề dựa trên ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình ở nông thôn gồm các thành tố sau:

- Môi trường kinh tế - chính trị, xã hội của cộng đồng và sản xuất, kinh doanh như tiền đề về tự nhiên, địa lý và văn hóa - xã hội cho việc hình thành ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình.

- Kế hoạch triển khai những ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình như là tiền đề và mục tiêu mà đào tạo nghề hướng tới.

- Chuẩn bị chương trình và những điều kiện đảm bảo cho việc tổ chức đào tạo nghề trên cơ sở những ý tưởng sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình.

- Tiến hành tổ chức đào tạo nghề đáp ứng nhu cầu sản xuất, kinh doanh của cộng đồng và hộ gia đình.

- Tư vấn, hỗ trợ cộng đồng và hộ gia đình triển khai kế hoạch sản xuất, kinh doanh (vay vốn, đầu tư, tiêu thụ sản phẩm, thị trường, quảng bá...).

Để triển khai có hiệu quả mô hình CBTED, trong mỗi thành tố của mô hình được tiến hành theo các bản mẫu chuẩn (form). Các bản form này sẽ giúp định hướng nên một đường lối, hệ thống tư duy và làm việc cho cả người dạy lẫn người học. Các bản form này kết hợp chặt chẽ các hướng dẫn và nguyên tắc hoạt động của phương pháp CBTED. Các tài liệu đào tạo đặc biệt là các tài liệu về phát triển doanh nghiệp được thiết kế nhằm cung cấp một chương trình khung hoàn thiện để dựa vào đó các hoạt động của cán bộ giảng dạy và học viên cùng diễn ra ăn khớp, hiệu quả.

Trong mỗi giai đoạn thực hiện của chương trình này đều có một bản form tương ứng; Sau đây là các bản form chuẩn của phương pháp CBTED:

Form số 01 - Ý tưởng dự án khởi sự doanh nghiệp

Form số 1A - Đề xuất dự án sản xuất, kinh doanh

Form số 2 - Thiết kế đào tạo các kĩ năng

Form số 2A - Đề cương chương trình giảng dạy kĩ năng

Form số 3A - Kế hoạch khởi nghiệp (Doanh nghiệp kinh doanh sản xuất)

Form số 3B - Kế hoạch khởi nghiệp (doanh nghiệp kinh doanh dịch vụ)

Các bản form đều có các "CBTED tư vấn". Đây là những hướng dẫn, chỉ đạo, nhắc nhở chi tiết mà đã được đúc kết từ những nguyên tắc cơ bản, nó được kết hợp chặt chẽ trong từng bản form để người đào tạo liên tục đối chiếu với các điểm quan trọng trong

phương pháp CBTED và cần phải được tuân thủ nghiêm ngặt. Đây là những tài liệu cơ bản ngắn gọn nhất, vì thế chúng cần có thêm các tài liệu bổ trợ đính kèm. Những tài liệu bổ sung này luôn được thực hiện bởi vì các thông tin cần thiết không thể chứa hết vào trong một bản form tiêu chuẩn.

Ví dụ Form số 1 - Ý tưởng về kế hoạch khởi sự doanh nghiệp: Bản Form số 1 của CBTED hay ý tưởng về kế hoạch khởi sự sản xuất kinh doanh, là một tài liệu chứng minh cho cơ sở cộng đồng và hộ gia đình về lí do trợ giúp đào tạo. Đây không phải là kế hoạch kinh doanh, cũng không phải là một nghiên cứu mang tính khả thi. Đó là một bảng chỉ dẫn được thiết kế ra để trả lời cho câu hỏi luôn gây băn khoăn cho các tổ chức đào tạo "Những học viên sẽ làm gì sau khoá học?". Tuy nhiên, ý tưởng về kế hoạch sơ khai này cũng nên được chuẩn bị như là một kế hoạch kinh doanh thực sự. Bởi vì đây sẽ là những chỉ dẫn chính cho việc chuẩn bị các đề án đào tạo và các bản thiết kế chương trình đào tạo. Hơn nữa, nó cũng sẽ là cơ sở chính cho việc chuẩn bị cho một kế hoạch khởi sự sản xuất kinh doanh (IEP), một điều kiện quan trọng cho việc xét duyệt cấp chứng chỉ cho học viên sau khoá học.

Bản Form này được sử dụng cho học viên ở giai đoạn thứ nhất của tiếp cận đào tạo CBTED. Nó chỉ ra cho học viên những nhân tố cơ bản để tạo lập nên một kế hoạch kinh doanh khả thi, cho dù đó chỉ là một kế hoạch ngắn hạn, chỉ ra những nguyên tắc cơ bản và những yêu cầu về kĩ năng của một người khởi sự sản xuất kinh doanh. Ở giai đoạn này, học viên có điều kiện để nâng cao nhận thức về môi trường kinh doanh cũng như những điều kiện tiên quyết để dẫn tới thành công. Cần chú ý rằng sản xuất kinh doanh dựa trên cơ sở cộng đồng sẽ phải hoạt động trong một môi trường rất khó khăn, lạc hậu. Họ chỉ thành công nếu họ nhận thức được đầy đủ về tầm quan trọng của những nỗ lực chuẩn bị của bản thân và họ biết cách phải làm sao để tồn tại trong một môi trường kinh tế xã hội khắc nghiệt. Khi đã chủ động chấp nhận những thử thách đó, các học viên sẽ phải thận trọng hơn trong việc tiến hành công việc bằng cách tìm hiểu để nhận thức đầy đủ về các cơ hội kinh tế ở địa phương cũng như những hạn chế của họ và các hình thức trợ giúp bổ sung, đặc biệt là về đào tạo bổ sung mà họ sẽ cần đến để tiến hành kế hoạch sản xuất, kinh doanh của họ sau này.

Học viên có thể sử dụng những bản kế hoạch (kinh doanh hay đào tạo) cho cộng đồng (community planning scheme) có sẵn hoặc các phương tiện chuyên dùng để đánh giá cộng đồng được cung cấp bởi các tổ chức phi chính phủ NGOs, văn phòng đại diện của chính quyền, hoặc từ các tổ chức phát triển xã hội khác. Các phương tiện có thể kể đến như: Bản đánh giá cộng đồng, bảng câu hỏi điều tra cộng đồng, bảng câu hỏi

điều tra cơ hội thị trường, bản thảo luận của từng tổ chuyên môn, phương pháp làm việc, kế hoạch chiến lược cho khu vực, kĩ thuật lên đề án kế hoạch kinh doanh v.v... Học viên có thể tự hoàn thành bản Form này. Tuy nhiên, để đạt được hiệu quả tốt hơn, họ có thể nhờ đến sự trợ giúp của giáo viên hay cán bộ chương trình CBTED để tập hợp các quan điểm và chính lí và đưa chúng vào tài liệu này. Mặc dù vậy, các cán bộ chương trình cũng không nên đưa ra những lời khuyên quá chuyên sâu mang tính áp đặt hay giúp học viên điền luôn vào các bản Form hoặc giúp thiết kế toàn bộ chương trình cả về mặt tài chính và chuyên môn. Bởi nếu như vậy thì họ không thể hiểu rõ được về dự án của bản thân. Tự hoàn thành bản Form này sẽ khiến cho các học viên cảm thấy mình được làm chủ thực sự dự án này mà không phải chỉ đơn thuần là người tham gia trong giai đoạn chuẩn bị của dự án đào tạo. Điều này sẽ đảm bảo duy trì nguyên tắc tiếp cận thúc đẩy cộng đồng và phát triển tiềm lực con người.

Mục đích của bản Form là:

- Cung cấp cho học viên cơ hội đầu tiên được đối mặt với những thử thách và sự mạo hiểm của một nhà kinh doanh.

- Cung cấp cho học viên cũng như ban tổ chức và cán bộ đào tạo một tài liệu hữu ích để có thể diễn đạt một cách chính xác những yêu cầu và thông tin cơ bản cần thiết cho việc lên kế hoạch kinh doanh.

- Cung cấp cho các cơ quan quản lí đào tạo nghề và các đối tác, đơn vị tài trợ một tài liệu để đánh giá khẳng định cơ sở trợ giúp đào tạo cho cộng đồng và học viên – tài liệu hỗ trợ cho đề án đào tạo.

- Cung cấp tài liệu cho học viên để trong quá trình học, đây sẽ là cơ sở để chuẩn bị cho một kế hoạch khởi sự sản xuất kinh doanh sau đào tạo nghề này như CBTED đã yêu cầu.

3. Bài học kinh nghiệm cho Việt Nam

Đào tạo dựa trên cơ sở cộng đồng CBTED - là một mô hình đào tạo nghề được thiết kế để đáp ứng việc đào tạo kĩ năng nghề nghiệp hướng tới sự phát triển sản xuất, kinh doanh cho một cộng đồng (địa lí hoặc dân cư) nhằm mục đích nâng cao thu nhập cho người dân hoặc giúp người dân tự tạo công ăn việc làm cho bản thân. Trên cơ sở các hộ gia đình áp dụng những kiến thức, kĩ năng được đào tạo vào tổ chức sản xuất, kinh doanh như là các hoạt động kinh tế nông thôn hoặc hoạt động kinh doanh tăng gia sản xuất của nhà nông... Mô hình đào tạo nghề dựa vào cộng đồng sẽ đáp ứng yêu cầu chuyển dịch cơ cấu kinh tế trong nông nghiệp và nông thôn và tạo ra sự chuyển dịch rất lớn đối với lao động nông thôn Việt Nam, từ dịch chuyển kĩ năng, dịch chuyển nghề nghiệp đến dịch chuyển nơi sinh sống theo các hướng: Chuyển dịch kĩ năng; từ nông dân sản xuất truyền thống sang nông dân sản

xuất hiện đại. Chuyển dịch nghề nghiệp từ lao động nông nghiệp sang lao động phi nông nghiệp ở nông thôn. Chuyển dịch nghề nghiệp và nơi làm việc từ lao động nông nghiệp hoặc lao động phi nông nghiệp ở nông thôn trở thành lao động công nghiệp tại các khu công nghiệp, doanh nghiệp sản xuất, dịch vụ ở nông thôn. Vì vậy, để nâng cao chất lượng và hiệu quả đào tạo nghề cho nông nghiệp và nông thôn, gắn đào tạo nghề với phát triển sản xuất, kinh doanh của mỗi cộng đồng và hộ gia đình, cần:

- Có chính sách phù hợp nhằm huy động sự tham gia của cả hệ thống chính trị tại cộng đồng như; tham gia quản lí, thực hiện chương trình đào tạo. Các tổ chức đại diện bao gồm tổ chức đào tạo của địa phương, cơ quan chính quyền địa phương, các cơ quan phối hợp hoạt động, các nhà tài trợ cho đào tạo của chương trình đào tạo dựa trên cơ sở cộng đồng. Các tổ chức cá nhân, lãnh đạo chính quyền và khu vực thực hiện, các doanh nghiệp đóng trên cộng đồng, cán bộ chuyên trách về đào tạo dựa trên cơ sở cộng đồng, cán bộ giám sát chất lượng, cán bộ giảng dạy và các ban ngành khác.

- Có chính sách trợ giúp việc thành lập các tổ chức hộ gia đình sản xuất kinh doanh, tăng cường các hoạt động tín dụng tại cộng đồng, củng cố, mở rộng, hay duy trì các sản xuất kinh doanh, ví dụ như hoạt động quảng bá sản phẩm, hoạt động tài chính, kĩ thuật, phát triển quản lí, tổ chức và các dịch vụ liên quan...

- Có chính sách để có thể áp dụng lí thuyết đồng quản lí trong đào tạo dựa trên cộng đồng như; Phối hợp đồng quản lí trong đào tạo dựa vào cộng đồng trên 3 cấp độ khác nhau; Cấp quản lí (cấp huyện), cấp cộng đồng (cấp xã) và cấp hộ gia đình. Mỗi cấp cần có những trách nhiệm và nhiệm vụ cụ thể; Cấp quản lí cần có những chính sách phù hợp với cộng đồng; cấp cộng đồng địa phương cần có những chiến lược và kế hoạch phát triển sản xuất kinh doanh, phát huy được tiềm năng, lợi thế của cộng đồng; cấp hộ gia đình và cá nhân cần được đào tạo và có được kế hoạch sản xuất, kinh doanh sau đào tạo cho phù hợp.

- Lấy cộng đồng là trung tâm của mọi chính sách và phát triển; Thực tế cộng đồng và gia đình là một thành tố quyết định, không thể thiếu trong việc đảm bảo chất lượng và hiệu quả của một quá trình đào tạo nghề nghiệp ở nông thôn. Do vậy, khi xây dựng các chính sách phát triển giáo dục và đào tạo nhằm đáp ứng nhu cầu phát triển sản xuất - kinh doanh cần xem xét đầy đủ hơn yếu tố cộng đồng và vai trò của hộ gia đình và xem đây là một thành tố quan trọng trong chính sách. Chỉ khi nào các chính sách giáo dục dựa vào cộng đồng và hộ gia đình thì chính sách đó mới thực sự bền vững và đáp ứng được nhu cầu, nguyện vọng của người dân. Lồng ghép các chính sách với mô hình phát triển nông thôn mới; chính sách xóa đói

(Xem tiếp trang 25)